

DOI: 10.33310/2078-2128-2020-20-1-71-76

УДК: 159.9.23

В. В. ШЕВЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології на соціальних наук
Email: sheva_1965@ukr.net

В. ЯРЕМЧУК,

студентка факультету педагогіки та психології
Email: viktoriya.yaremchuk96@gmail.com
Миколаївський національний університет імені В. О.Сухомлинського,
Миколаїв, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ПРОФЕСІЙНОГО УЧИЛИЩА

Анотація. У даній статті висвітлюється проблема булінгу серед дітей підліткового віку. Визначено, що до вікових особливостей, які обумовлюють підвищення рівня агресивності у підлітків належить загострення певних акцентуацій характеру, що можуть виявлятися в задириливості та псуванні майна. Необхідно також вказати на прагнення підлітків на увагу, підтримку та розуміння дорослих. Діти у підлітковому віці намагаються також грати певну соціальну роль не тільки серед однолітків, але й серед дорослих, виявляти ініціативу, яку батьки, вчителі, взагалі дорослі не завжди підтримують. У результаті цього, діти наражаються на бар'єри у спілкуванні з дорослими, не знаходячи підтримки в сім'ї, намагаються компенсувати це агресивною поведінкою.

З'ясовано, що ближче до середини підліткового періоду агресивна поведінка цих дітей має тенденцію до зниження, як результат зростаючих соціальних навичок до саморегуляції.

Однак, незважаючи на виявлений стабільно високий рівень агресивності при переході від молодшого шкільного до підліткового віку, слід звертати увагу на індивідуально-психологічні особливості підлітка, на його особисту варіативність у проявах агресії.

Науковці визначають серед основних причин агресивної поведінки підлітків: занижена самооцінка, домашня атмосфера та атмосфера в групі.

Представлено результати дослідження булінгу серед учнів 9–11 класів Вищого професійного училища № 21 м. Миколаєва. Вибірка становить 75 осіб, з яких 54 – хлопці та 21 – дівчата.

Були отримані дані, що психологічні характеристики особистості, які можуть сприяти виникненню булінгу серед учнів знаходяться на середньому рівні, показники не перевищують норми, відповідно яскраво виражених властивостей старшокласників щодо їхньої схильності до булінгу в групі досліджуваних не виявлено.

Зважаючи на усі обставини та чинники, які сприяють прояву агресії у підлітків, можна попередити або обмежити прояв цієї агресивної поведінки. На сьогодні існує безліч програм протидії та профілактики булінгу, розроблені різними установами, зокрема, Міністерством освіти і науки України, але кожна з них для ефективного впровадження потребує якісно підготовлених фахівців, а підготовка компетентних студентів-психологів виступає дієвим знаряддям у протидії булінгу.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, учень, булер, кривдник, підліток, середовище, професійна діяльність психолога.

Вступ. На сьогодні проблема булінгу є надзвичайно актуальною в сучасному суспільстві, що зумовлено швидким поширенням цього негативного явища у багатьох соціальних практиках, зокрема, освітній, виробничій, бізнесовій, сімейній, військовій, тощо. Зміни, які викликані політичною та соціально-економічною нестабільністю в країні, екологічні катаклізми, що постійно відбуваються, інтенсивна інформатизація та деморалізація суспільства, зумовили підвищення рівня прояву конфліктогенів, а тому й агресивності у міжособистісних стосунках. Одним з видів агресивної поведінки, особливо у підлітковому середовищі, є третирування інших

людей, у міжнародній термінології – булінг, що характеризуються систематичністю прояву – на відміну від окремих агресивних вчинків та нерівністю фізичних та соціальних можливостей (різниця у фізичній силі чи в соціальному статусі у групі); інакше кажучи, це насильство сильного над слабким, взаємовідносини, де існує жертва і переслідувач.

Сьогодні не лише в Україні, але й у світі, мабуть, не знайдеться людини, яка б не чула поняття «булінг». Серед підлітків така поведінка в останні роки набуває не аби якої популярності. Із випадками булінгу в Україні зустрічаються 8 із 10 дітей. Такі підсумки були оприлюднені в

Українському інституті дослідження екстремізму. Таке явище, як цькування, третирування однопітків, поширюється по всьому світу, бо насильницька модель поведінки стає дедалі популярнішою.

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей булінгу серед учнів підліткового віку.

Матеріали. У дослідженні, результати яких викладені у статті, взяли участь 75 учнів 9–11 класів Вищого професійного училища № 21 м. Миколаєва. *Методи.* 1) Теоретичні: аналіз наукової літератури за темою дослідження та узагальнення здобутої інформації, системний аналіз та інтерпретація отриманих даних. 2) Емпіричні: опитувальник дослідження рівня агресії за методикою Басса – Дарки, методика К. Томаса «Стиль поведінки у конфліктній ситуації», опитувальник «Міні – мульт» (СМОЛ).

Ступінь дослідженості. Серед дослідників – основоположників вивчення булінгу можна назвати К. Лоренца, Х. Леймана, Д. Ольвеуса, В. Бесага, С. Арора, Р. Дж. Хазлер, І. Кона та ін. Означена проблема викликає зацікавленість й сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців та є предметом досліджень різних галузей наук [15]. Проблеми насильства з точки зору психології висвітлено у роботі О. Дроздова, О. Хархан, І. Бердишева, Р. Ахмедбекова, О. Смірнова та ін [6].

Останнім часом серед молоді спостерігається безліч негативних явищ в міжособистісних відносинах (конфліктність, агресивність, жорстокість), які починають проявлятися ще в школі.

В. О. Стремецька, Г. О. Алексеєнко, досліджуючи булінг у підліткових колективах, акцентували увагу на тому, що він притаманний добре організованім колективам і визначається багаторазовою повторюваністю актів фізичного, або психологічного насилля одними учнями відносно інших [23]. В. О. Кулешова та Л. В. Міхеєва вказують, що не кожне насильство слід вважати булінгом: тривалість і ступінь прояву проблеми залежить від реакції жертви на агресію булера [10]. І. С. Литвиненко, досліджуючи різноманітність ролівої структури булінгу, пояснювала її довготривалий латентний характер, що робить булінг часто прихованим для суспільства, чим підсилює його потенційну соціально-психологічну загрозу [11].

Прийнято вважати, що сутички з однопітками влаштовують переважно старші підлітки з неврівноваженою психікою та гормональним вибухом. Однак молодші підлітки від них не відстають. Підлітки у віці з 11 – 13 років у 9 разів частіше, ніж підлітки з 14 – 15 років конфліктують між собою. Звичайно, агресія у більшості

підлітків є певною віковою нормою. А це означає, що агресивну поведінку та прагнення заподіяти шкоду іншій людині, демонструє більшість представників цієї вікової групи. Проте певна частка підлітків проявляє занадто високий рівень агресивності, а це вже не можна вважати віковою нормою. Саме поведінка таких підлітків й представляє особливий інтерес для дослідників.

Психологічні особливості підліткового віку, на думку різних авторів, розглядаються як кризові та пов'язані з перебудовою трьох основних сфер людини: тілесного, психологічного та соціального.

Водночас підлітки підвищено збудливі, їхня поведінка нестійка, імпульсивна, дії часто нестримні, безконтрольні, неадекватні стимулам. Вони стикаються з численними психологічними проблемами: стають незалежними від батьків, вчать правильно будувати взаємини з однопітками, виробляють для себе комплекс моральних та етичних принципів, розвиваються інтелектуально, набувають почуття індивідуальної та колективної відповідальності [3, с. 69].

До вікових особливостей підлітків, що обумовлюють підвищення їх рівня агресії належить загострення акцентуацій характеру, а також зростаюча фізична активність, що може виявлятися в задирливості, псуванні майна тощо. Варто також вказати на прагнення дітей цього віку на увагу, розуміння та довіру дорослих. Підлітки намагаються виконувати визначену соціальну роль не тільки серед однопітків, але й серед дорослих, виявляти активність, яку дорослі не завжди підтримують. У результаті, наражаючись на психологічні бар'єри, вони намагаються перебороти це через агресивну поведінку [2].

Ближче до середини підліткового періоду агресивна поведінка має деяку тенденцію до зниження, як результат певної саморегуляції. Однак Р. Лоубер і Д. Хей відзначають, що в підлітковому віці агресивна поведінка змінюється за силою і характером прояву [4]. У свою чергу змінюються і різновиди булінгу, набуваючи нових агресивніших форм, таких як вимагання, залякування, сексуальний булінг.

На основі результатів досліджень агресивності та її стійкості серед осіб чоловічої статі Д. Ольвеус встановив, що агресія майже настільки ж стабільна, як інтелект, навіть протягом значного періоду [5, с. 102]. З цього можливо зробити висновок, що агресія в дитинстві – це проблема, яку з віком діти не зможуть подолати, якщо тільки не відбувається втручання будь-яких особливих цільових програм. Р. Лоубер і Д. Хей відзначають, що стійкість агресії має

більш високі показники у тих дітей, для яких характерні крайні її прояви, тобто які найменш або найбільш агресивні в момент часу [4]. Однак, незважаючи на виявлені високі коефіцієнти стабільності агресивної поведінки при переході від дитячого до підліткового віку, слід звертати увагу на індивідуальність агресивної поведінки.

Психологи називають декілька причин:

Знижена самооцінка. Навіть якщо дитина виявляє її через надмірну відкритість, зверхність.

Домашня атмосфера. Часто жертвами булінгу стають діти, яких вдома принижують, знецінюють, ображають. Школа і садок — каталізатор домашніх проблем. Тож, якщо дитина звикла отримувати поблажливість батьків, коли вона бідна й нещасна, то вона буде створювати навколо себе таку ж атмосферу і в навчальному закладі.

Атмосфера в групі. Існують колективи, в яких є дитина-агресор. Вона свідомо шукає слабшого, використовує його як грушу для биття, таким чином, піднімаючи свій статус у групі.

За дослідженнями UNISEF, **40%** дітей – підлітків ні з ким не діляться своїми проблемами. Сором'язливі та спокійні діти стають жертвами булінгу **вдвічі** частіше за однолітків, які активні та прагнуть до спілкування [24, с. 61]. **44%** дітей, які є свідками булінгу, просто спостерігають, оскільки бояться за себе. Від булінгу страждають і агресори, і жертви, тому що переживають емоційні проблеми, не вміють налагоджувати стосунки у групі.

За статистикою, **80%** українських дітей піддаються цькуванню, навіть не усвідомлюючи цього. В усіх соціальних системах завжди є лідер, середня група і так званий «вигнанець» [6, с. 56].

Також значну роль у процесі самого булінгу відіграють спостерігачі, яких за даними досліджень складають **88%** від усіх дітей [8]: частина спостерігачів долучається до кривдника, інші підбурюють його до подальшого знущання, і лише від 10 до 20% намагаються якось втрутитись, коли над кимось знущаються. На даний момент, у зв'язку з пандемією COVID-19 діти все частіше використовують Інтернет та сучасні інформаційні комунікації, що сприяє кібер-булінгу. Діти створюють вебсторінки та сайти, де вільно спілкуються, образливо коментують інших, поширюють плітки особистого характеру; всіляко принижують своїх жертв. У такому просторі не існує жодних бар'єрів, лише натисканням кнопки, образлива інформація поширюється серед тисяч людей [7]. Дослідники встановили, що кожна сімнадцята дитина у віці 10–15 років зазнає знущань через засоби комунікації,

причому близько однієї третини з цього числа вважають такі інциденти надзвичайно образливими та принизливими [13].

Дані підтверджують, що підлітки у 85% випадків булінгу, ставляться з повагою до кривдників, ніж до жертв, 48% беруть активну участь у знущаннях, лише 13% не втручаються. Існують причини, через які спостерігачі побоюються втручатися в булінг або повідомляти про такі випадки дорослим та вчителям: часто вони бояться стати новою «мішенню» кривдника [9, с. 35].

Дослідження доводять також і міжгенераційний зв'язок: у батьків, які здійснювали булінг у підлітковому віці, діти більш схильні до знущань над однолітками [14, с. 103]. Статистичні дані по Україні показують, що серед неповнолітніх правопорушників 21% — сироти, 56,2% виховувалися в неповних сім'ях низького матеріального статку [22]. Португальські вчені теж знайшли зв'язок між схильністю до булінгу та походженням з низьких соціальних прошарків [15]. Існують значна частина сімей, у яких зростають жертви булінгу: фінансові та сімейні проблеми, часті втручання у вирішення проблем дитини, через що вона не має можливості розвинути власні соціальні навички вирішення проблем та розв'язання конфліктів, залежність дитини від підтримки батьків, брак інших соціальних навичок та позитивних прикладів поведінки у батьків [18]. Дослідники відзначають, що дорослішаючи, діти сприймають агресивні дії як менш негативні. Це пояснюється тим, що для отримання відчуття відокремленості від батьків підлітків приваблює та молодь, яка має характеристики незалежності (агресія, неслухняність), на відміну від тієї, яка поводить себе слухняно та поступливо [17]. Так, японські вчені, за результатами опитування учнів, назвали психосоціальними факторами булінгу вплив на підлітків девіантних однолітків та слабкий контроль над власною імпульсивністю та агресивністю [21]. Однак більшість дітей здійснює булінг над однолітками з метою самоствердження у групі, бути в центрі уваги та лідером у серед однолітків. Такі наслідки булінгу, як підвищення статусу серед однолітків, аплодисменти, сміх, схвалення, тільки підбурюють та заохочують ініціаторів булінгу до наступної подібної поведінки.

Телебачення, де часто демонструють насильство та жорстокість, має значний вплив на формування ціннісної системи та поведінки дитини [6, с. 22]. Діти поступово починають вважати насильство способом вирішення життєвих проблем, конфліктів у стосунках та імітують побачене в реальному житті. Багато підлітків після

перегляду картин жорстокості, агресивності, ідентифікують себе з такими персонажами і діють відповідно. Діти з акцентуаціями характеру ще більш сприйнятливі до жорстокості та насильства на екрані.

Вплив навчального середовища вважається дуже значущим у створенні умов для здійснення чи припинення булінгу в закладах освіти. Ставлення адміністрації училища, вчителів, класних керівників до міжособистісних стосунків показує їхнє прийняття чи неприйняття певних моделей поведінки дітей. Деякі вчителі не помічають булінг, а тому кривдник не отримує відповідного покарання за свої дії, що провокує його до продовження насильства. Відсутність супервізії та нагляду в місцях підвищеної небезпеки в межах території закладу освіти «розв'язує» руки кривднику [20, с. 36]. Через відсутність певних покарань та санкцій за булінг у дітей відбувається злам внутрішнього контролю, пригнічуються відчуття провини, перебільшуються негативні характеристики жертви та позитивні – кривдника. Це приводить до таких змін світосприйняття, які підсилюють стереотипи, що все можливо вирішити силою.

За результатами спостереження за учнями училища можливо стверджувати, що у перші дні навчання здобувачі освіти ще не займаються булінгом, але вже можуть бути непривітними до інших. Щойно вчитель починає вибудовувати систему конкуренції та пріоритетів – здобувачі освіти починають один одного травити.

Обов'язок психолога училища, вчителя, класного керівника або майстра – виявити нега-

тивного лідера, схильного до цькування інших, вести з ним дружні бесіди.

Таким чином, проаналізувавши результати дослідження психологічних особливостей учнів, які можуть сприяти виникненню булінгу, були отримані дані, що їх характеристики знаходяться на середньому рівні, показники не перевищують норми, відповідно яскраво виражених властивостей старшокласників щодо їхньої схильності до булінгу в групі досліджуваних не виявлено.

Зважаючи на усі ці обставини та чинники, можливо попередити або обмежити прояв агресивної поведінки учнів. Це сприятиме зменшенню антисоціальних вчинків, які доставляють стільки занепокоєння батькам, педагогам і самому підліткови.

Активна увага ЗМІ породжує не лише потребу в увазі та контролі ситуації, але й виникненню безлічі упереджень. У зв'язку зі збільшенням масштабності зафіксованих негативних наслідків булінгу, сформувався стійкий запит суспільства на роботу з проблемою булінгу в різних соціальних сферах, що в свою чергу, зумовлює необхідність підготовки фахівців, які зможуть компетентно виконувати таку соціально-значущу задачу.

Таким чином, сучасні психологи, які працюють у різноманітних соціальних практиках, повинні бути готовими до роботи з проблемою булінгу. Звідки виникає необхідність у дослідженні психологічної підготовки майбутніх психологів до роботи з упередження та профілактики булінгу, що нині має важливе прикладне значення. Це є подальшим напрямом наших наукових досліджень.

Література:

1. Ахмедбекова Р. Р. Сущность агрессии и причины ее проявления у младших школьников. URL: <http://school2100.com/upload/iblock/c1e/c1e0982fa76a5c38ccaa8a487f82d8ad.pdf>. (дата звернення 11.09.2020.)
2. Байярд Р. Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток. Москва, 1991. 305 с.
3. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. Москва, 1968. 365 с.
4. Бочавер А. А., Хломов К. Д. Буллинг как объект исследований и культурный феномен. Психология. Журнал Высшей школы экономики. 2013. Т. 10, № 3. С. 149–159.
5. Губко А. А. Соціально-психологічні чинники булінгу в різних вікових групах школярів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2015. Вип. 128. С. 76–80.
6. Дроздов О. В. Феномен третирування в школі: шляхи вирішення проблеми. Соціальна психологія. 2007. № 6. С. 124 – 132.
7. Етичний кодекс психолога / Основи практичної психології / Н. Пинок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник. Вид. 3. Київ: Либідь, 2006. 536 с.
8. Єфремова Г. Л. Шкільний булінг: специфіка та особливості прояву. Педагогічна майстерня. 2017. № 8. С. 14–19.
9. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. Москва, 1997. Разд. II, гл. 6.
10. Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Булінг в освітньому середовищі: аналіз, шляхи подолання. Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. Херсон, 2019. Вип. 1. С. 154–158.
11. Литвиненко І. С. Вікова та педагогічна психологія (Модуль: Ситуації в житті дітей дошкільного віку). Підводні рифи життєвих ситуацій. Миколаїв: Арнекс, 2017. 471 с.
12. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Ленинград, 1983. 158 с.

13. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf (дата звернення 11.09.2020)
14. Меннінгер К. Война с самим собой / Пер. с англ. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2000. 213 с.
15. Ольвеус Д. Булінг в школі: стикання з проблемою 2001 URL: <http://www.oecdobserver.org>. (дата звернення 11.09.2020)
16. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. Київ: Каравела, 2012. 328 с.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 15.10.2020)
18. Рибалка В. В. Готовність учнів до профільного навчання / За ред. С. Максименка, О. Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
19. Савельєв Ю. Б. Виключення та насильство: чи існує булінг в українській школі. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. Т. 97. – Київ: АграрМедіаГруп, 2009. С. 71–79.
20. Смирнова Е. Агрессивные дети: психологические особенности и индивидуальные варианты. URL: <http://www.ua-roditel.ru/upload/files/smironova2.pdf> (дата звернення 11.09.2020)
21. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
22. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. Слов'янськ: СДПУ, 2011. Вип. LVI. С. 431–440.
23. Стремецька В. О., Алексєнко Г. О. Булінг у підліткових шкільних колективах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 31. С. 177–179.
24. Учителям и родителям о психологии подростка / Под ред. Г. Г. Аракелова. Москва. 1990. 304 с.

Reference:

1. Ahmedbekova R. R. The essence of aggression and the reasons for its manifestation in primary school children. URL: <http://school2100.com/upload/iblock/c1e/c1e0982fa76a5c38ccaa8a487f82d8ad.pdf>. (access date: 11.09.20).
2. Bayard R. T., Bayard D. (1991) Your restless teenager. Moscow. 305.
3. Bzhovich L. I. (1968). Personality and its formation in childhood. Moscow.
4. Bochaver A. A., Khlovov K. D. (2013). Bullying as an object of research and a cultural phenomenon. *Psychology Journal of the Higher School of Economics*. 10. 3. 149–159.
5. Gubko A. A. (2015). Socio-psychological factors of bullying in different age groups of students. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Psychological Sciences*. 128. 76–80.
6. Drozdov O. V. (2007). The phenomenon of treatment at school: ways to solve the problem. *Social Psychology*. 6. 124 - 132.
7. Пынok, N, Tytarenko, T., Chepeleva, N. (2006). Code of Ethics of a psychologist. Fundamentals of practical psychology etc. : Textbook. Kind. 3. Kyiv: Lybid.
8. Efremova G. L. (2017). School bullying: specifics and features manifestation. *Pedagogical workshop*. 8. 14–19.
9. Kulagina I. Yu. (1997). Age psychology. Moscow, Section.II, ch. 6.
10. Kuleshova O. V., Mikheeva L. V. (2019) Bullying in the educational environment: analysis, ways to overcome. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological sciences*. Kherson, 1. 154–158.
11. Litvinenko I. S. (2017). Age and pedagogical psychology (Module: Situations in the lives of preschool children). Underwater reefs of life situations. Mykolaiv: Arnex.
12. Личко А. Е. (1983). Psychopathy and character accentuations in adolescents. Leningrad.
13. Lushpay L. I. (2013). School bullying as a kind of social aggression. Science.zap. [Nat. University "Ostroh Academy"]. Ser. : Philological. 2013. Vip. 33. P. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf (accessed 11.09.2020).
14. Menninger K. (2000). War with oneself / Per. with English Moscow: EXMO-Press.
15. Olveus D. (2001). Bullying at school: tackling the problem. URL: <http://www.oecdobserver.org>. (access date 09.11.2020)
16. Prikhodko Y. O. (2012). Psychological dictionary-reference book: textbook. allowance Kyiv: Karavela.
17. On amendments to some legislative acts of Ukraine on combating bullying. Law of Ukraine of December 18, 2018 № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (access date 15.10.2020)
18. Ribalka V. V. (2003). Readiness of students for professional education / Ed. S. Maksimenko, O. Glavnik. Kyiv: Mikros-SVS.
19. Savelyev Y. B. (2009). Exclusion and violence: is there bullying in Ukrainian schools? *Pedagogical, psychological sciences and social work*. National University of Kyiv-Mohyla Academy. Proceedings. 97. Kyiv: AgrarMediaGroup, 2009. (pp. 71 – 79).

20. Smirnova E. Aggressive children: psychological features and individual options. URL: <http://www.ya-roditel.ru/upload/files/smirnova2.pdf> (access date 11.09.2020)
21. Social pedagogy: a small encyclopedia (2008) / for general. ed. prof. I. D. Zvereva. Kyiv: Center for Educational Literature.
22. Stelmakh S. (2011). Bullying at school and its consequences. Humanization of the educational process: a collection of scientific works / for general. ed. prof. V.I. Sipchenko. Slovyansk: SDPU. Issue LVI. (pp. 431-440).
23. Stremetska V. O., Aleksenko G. O. (2014). Bullying in adolescent school groups. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Pedagogy. Social work*. Uzhhorod: Hoverla. 31. 177-179.
24. Teachers and parents on the psychology of adolescents (1990) / Ed. G.G. Arakelova. Moscow.

Volodymyr Shevchenko

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

Viktoriia Yaremchuk

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF BULLYING AMONG TEENS
IN THE VOCATIONAL SCHOOL**

Abstract. *This article highlights the problem of bullying among teens. It is determined that the age characteristics that cause an increase in the level of aggression in adolescents include exacerbation of character accentuations, as well as increasing physical activity, which can be manifested in bullying, property damage and more. It is also worth noting the active desire of children of this age for the attention, understanding and trust of adults. Teenagers are trying to play a certain social role not only with peers, but also with adults, to show a social activity that adults do not always support. Therefore, when they are exposed to psychological barriers, without finding mutual understanding with others and their families, they try to overcome them by aggressive behavior.*

It was found that closer to mid-teens; aggressive behavior tends to decline because of the increase in social skills for self-regulation.

However, despite the high coefficients of stability of aggressive behavior in the transition from childhood to adolescence, attention should be paid to individual variability in aggressive behavior.

Psychologists identify several main reasons: low self-esteem, home atmosphere and group atmosphere.

The results of the study of bullying among students of 9-11 grades of the Higher Vocational School № 21 in Mykolayiv are presented. The sample consisted of 75 persons, of whom 54 were boys and 21 were girls.

It was obtained that the psychological characteristics of the individual that may contribute to the emergence of bullying among students are at an average level, the indicators do not exceed the norm, respectively; pronounced characteristics of high school students in their propensity for bullying in the study group were not identified.

Given all the circumstances and factors involved in the formation of aggressive behavior in adolescents, you can prevent or limit the manifestation of aggressive behavior.

Today, there are numerous anti-bullying and prevention programs developed by a variety of institutions, including the Ministry of Education and Science of Ukraine, but each needs well-trained specialists for effective implementation, and the training of qualified psychologists is an effective tool to fight bullying.

Keywords: *bullying, cyberbullying, student, bully, abuser, teenager, environment, professional activity of a psychologist.*